

Ірина ЦАРЬОВА ©
доктор
філологічних наук,
доцент

Олександр ЦАРЬОВ
кандидат
педагогічних наук

*(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)*

ПЕРФОРМАТИВНІ ВИСЛОВЛЮВАННЯ В ТЕКСТАХ ПОЛІТИЧНИХ ЖАНРІВ

У статті розкрито особливості перформативних висловлювань у текстах сучасних політиків. Розкрито сутність проблематики перформативності, розглянуто сучасні підходи дослідження поняття «перформативні висловлювання». Схарактеризовано стратегічність як систему способів комунікативного здійснення. Наведено сутнісні характеристики текстів політичного дискурсу. Акцентовано щодо індикативності та предикативності процесу спілкування між виборцями та політиками. Доведено, що специфіка політичного дискурсу як системи пояснює політичний текст, з якого може бути прочитаний певний неекспліцитний смисл.

Ключові слова: індикативність, комунікація, перформативність, перформативні висловлювання, прагматика тексту, предикативність спілкування, техніка спілкування.

Постановка проблеми. Вивчення феномена перформативності посідає чільне місце серед сучасних прагматичних студій. Науково-лінгвістичні парадигми інтенсифікували формування новітніх напрямів: дискурсологія, прагмалінгвістика, функційна лінгвістика, соціолінгвістика. Є безліч підходів до вивчення мови та мовлення політиків. Доречно виділити перформативний, визначений багатьма лінгвістами як лінгвістичний поворот (мовна революція), що спричинив за собою перформативний переворот у культурі. У політичному дискурсі є висловлювання з ідеологічно наповненим пропозиціональним змістом, які проголошують, пропагують, критикують чи спростовують наявні думки сучасних політиків. Така система поглядів та ідей відображає усвідомлення та оцінку ставлення людей до дійсності, соціальні проблеми та конфлікти, містить мету соціальної діяльності, спрямованої на закріплення та розвиток суспільних відносин. Спостерігаючи за подіями в українському політичному просторі, де наявна система технологій політичного спілкування [10], які здійснюють вплив на політичну реальність України, актуально вивчати та аналізувати ці процеси.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Проблема перформативності постійно в центрі уваги, яку умовно поділяють на два аспекти вивчення: мовленнєві акти з перформативними висловлюваннями (Є. Ліпська, Т. Терещенко) та особливості функційних класів перформативів (Ж. Ніконова, Л. Романова). Незважаючи на численність лінгвістичних розвідок у цьому науковому руслі, вивчення питання історичної динаміки перформативних висловлень на матеріалі політичного дискурсу залишалось поза увагою мовознавців. У запропонованій статті акцентуємо на сутності деонтичної модальності в перформативності та взаємодії в межах перформативних висловлень сучасних політиків.

© І. Царьова, 2021
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1939-7912>
tsarevaiv@ukr.net

© О. Царьов, 2021
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-8786-7664>
tsarev81@ukr.net

Мета – вивчення проблеми перформативних висловлювань у текстах політичних жанрів.

Виклад основного матеріалу. Згідно з лексикографічним визначенням, перформатив – це висловлення, еквівалентне дії, вчинку, що входить у контекст життєвих подій, створюючи соціальну, комунікативну чи міжособистісну ситуацію, яка спричиняє певні наслідки. Уперше термін «перформативність» уведений англійським філософом і логіком Дж. Остіном у теорії мовних актів, поданої в оксфордських лекціях, опублікованих посмертно у вигляді книги «How to Do Things with Words» у 1962 році (російський переклад вийшов у 1986 році під назвою «Слово як дія»): «Я пропоную назву перформативна пропозиція, або перформативне висловлювання, або для стислості «перформатив». ... Назва походить, звичайно, від perform «виконувати, робити, здійснювати» – звичайного дієслова, що сполучається з іменником action «дія». Назва вказує, що висловлювання є здійсненням дії: природно припускати, що в цьому випадку відбувається не просто говоріння» [4, с. 23].

Сучасні лінгвісти вивчають прагматичні характеристики перформативних дієслів, функціонування перформативів у різних видах дискурсів, розглядають висловлення з позицій структурного, семантичного, прагматичного синтаксису. Українське перформативне дієслово *прошу* належить до угруповання «перформативи зі знахідним об'єктом», тобто оформлення мовленнєвого акту прохання відбувається, базуючись на сполучувальності перформативного дієслова *прошу* і об'єкта-адресата, як правило, у знахідному відмінку з ознакою «аблативності», з одного боку, та поєднанням цього дієслова і каузованої проспективної дії-присудка в пропозиції висловлювання, з іншого: *Прошу вас, звільніть це місце*.

Мовленнєвий акт прохання зі значенням «не робити чогось» в інтересах мовця передбачає такі пресупозиції:

- 1) мовець бажає, щоб адресат не робив дію, яка може бути поганою для нього;
- 2) мовець висловлює це адресату, тому що хоче, щоб той не робив дію;
- 3) мовець усвідомлює, що адресат не зобов'язаний цього не робити;
- 4) мовець припускає, що адресат має намір зробити дію з певною метою або без розуміння того, що наслідки будуть неприпустимі для мовця;
- 5) тому мовець невпевнений у результаті [2].

Тракування перформативів як речень віднаходимо у працях В. Богданова, Л. Мурзіна, О. Падучевої. Низка дослідників розглядають перформатив як речення, що містить перформативну формулу в іллокутивно-вказівній функції та є розповідним за структурою. Згідно з визначенням О. Падучевої, перформативне речення – це висловлення у процесі здійснення дії, що вводить істинну пропозицію, яка відповідає діям і намірам мовця [5]. За словами Л. Мурзіна, якщо погодитися з тезою, що в глибинній сфері перформативне дієслово – це складник будь-якого висловлення, то необхідно визнати, що будь-яке висловлення містить у собі ознаки перформативності, а всі перформативні дієслова виражені «загалом однією комунікативною цілеспрямованістю висловлення – сказати щось» [3, с. 64].

Перформативні обіцянки сучасних політиків здійснюються для того, щоб зобов'язатися виконати бажану і важливу для співрозмовника дію. Такі акти можуть отримувати іллокутивні відтінки запевнення, гарантії, подання надії, клятви, попередження, погрози: «Дивіться, ніхто не буде змушувати депутатів у Верховній Раді натискати кнопки. Ми хочемо, щоб у нас всередині команди були максимальні дискусії, до втрати пульсу» (Кирило Тимошенко); «Баканов не трапляйся на моєму шляху! Наступного разу вип'ю всю кров. Будеш кішкам хвосту крутити!» (Андрій Богдан); «Він втік за кордон і чекає повернення до парламенту. Я його там теж чекаю. Сподіваюся, як і ви. Ми його будемо зустрічати щоранку. Так, як зустрічали перед ДБР, коли він приходив на допит. Щоранку, Петро Олексійович, на вас чекатиме така зустріч» (Олександр Дубінський).

Властивість перформативності дієслова можна передбачити, якщо взяти до уваги чотири чинники: 1) семантичну сутність поняття перформативності, яка фіксується у визначенні; 2) лексико-семантичну структуру дієслова; 3) принципи доцільної діяльності; 4) норми поведінки. В. Шевченко наголошує, що перформатив є не іллокутивним типом мовленнєвих актів, а формою висловлення, яка може використовуватися для реалізації мовленнєвого акту певного іллокутивного типу – асертиву, директиву, квеситиву, комісиву, експресиву, декларативу або контактиву [7].

Однією з ознак дискурсивної перформативності є стратегічність, яка полягає в системі способів комунікативного здійснення. Така система містить у собі перформативні стратегії – установлює, підтверджує, оскаржує, трансформує, спрямовує, за висловом В. Тюпі, на переформатування ціннісного статусу суб'єктного, об'єктного або адресатно аспектів комунікації [8, с. 37], де під об'єктом розуміємо текст. Це, насамперед, оволодіння увагою цільової аудиторії; утягування адресата в комунікацію; зараження адресата ідеями та почуттями; переконання, навіювання, ідеологічна обробка публіки; управління інтеракцією.

Під час аналізу політичного дискурсу широко поширена гіпотеза про вплив мови на політичне мислення. Її можна віднести до найбільш цікавих варіантів гіпотези Сепіра-Уорфа. Дійсно, людське мислення здійснюється на основі систем мовної комунікації, ці системи допомагають констатувати і концептуальні світи, і структури влади чи соціальні світи, з ними пов'язані. Концептуальні й соціальні світи є при цьому контекстами один одного [9]. У перформативному політичному дискурсі склалися різні за смыслом, але близькі за звучанням поняття: *слово-перформатив* та *перформативність слова*, *дія-перформатив* та *перформативність дії*, та перформативні висловлювання в обох випадках розуміються у значенні «щось представляти аудиторії».

Висновки. Отже, феномен перформативності перебуває у центрі проблемного кола прагматичних студій. Перформативні висловлювання є особливим статусом одиниць політичного дискурсу, які забезпечують коректне сприйняття мовленнєвих дій комунікантами. Перформативність є універсальною прагматичною категорією: комунікативні дії, побудовані за єдиними соціальними та психологічними законами функціонування мови, можливі в будь-яких споріднених та неспоріднених мовах. При цьому код комунікації – вербальний та/або невербальний – немає значення. Комунікація може перформативно здійснюватись на всіх її рівнях – від окремого мовного акту до комунікативної події (тексту, дискурсу чи будь-якої соціальної дії).

Наведений вище матеріал, а також додаткові дослідження вбачаємо у висвітленні стратегій персоналізації в політичному дискурсі, у характеристиці явищ, суміжних з персоналізацією, у встановленні етнокультурних формул, що виражають стратегії стосовно типів і жанрів політичного дискурсу.

Список використаних джерел

1. Богданов В. В. Перформативное предложение и его парадигмы. *Прагматические и семантические аспекты синтаксиса*. Калинин, 1985. С. 18–28.
2. Дедухо А. В. Комунікативно-прагматичні та структурно-семантичні характеристики перформативного акту прохання. URL : http://dSPACE.pdaa.edu.ua:8080/bitstream/123456789/8122/1/PhSt_2011_6_23%282%29.pdf
3. Мурзин Л. Н., Белоглазова Э. А. О перформации предложения с деривационной точки зрения. *Семантические аспекты слова и предложения: Проблемы деривации*. Пермь : Пермск. гос. ун-т, 1980. С. 62–71.
4. Остин Дж. Л. Слово как действие. *Новое в зарубежной лингвистике: Теория речевых актов*. Москва : Прогресс, 1986. 423 с.
5. Падучева Е. В. Вид и время перформативного глагола. *Логический анализ языка. Язык речевых действий*. Москва, 1994. С. 86–102.
6. Поповський А. М., Тертишник В. М. Мова в діяльності юриста. *Право і суспільство*. 2010. № 4 С. 16–22.
7. Шевченко В. М. Перформативні висловлення як імпліцитні мовленнєві акти. *Каразинські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доп. XVII наук. конф. з міжнар. уч.* (2 лютого 2018 р.). Харків : Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна, 2018. С. 175–176.
8. Тюпа В. И. Художественность. Дискурс. 1996. № 2. URL: http://www.nsu.ru/education/virtual/discourse2_23.htm.
9. Царьова І. В. Сучасний український юридичний текст: лексико-дериваційна структура : монографія. Дніпро : ЛІРА, 2020. 446 с.
10. Царьов О. Д. Підготовка до професійної адаптації майбутніх правоохоронців у вищих навчальних закладах МВС України : монографія. Дніпропетровськ : ДДУВС, 2016. 231 с.

Надійшла до редакції 13.12.2021

References

1. Bogdanov, V. V. (1985) Performativnoe predlozhenie i ego paradigm [The performative sentence and its paradigms]. *Pragmaticheskie i semanticheskie aspekty sintaksisa*. Kalinin, pp. 18–28. [in Russ.].
2. Dedukhno, A. V. Komunikatyvno-prahmatychni ta strukturno-semantychni kharakterystyky

performatyvnoho aktu prokhannia [Communicative-pragmatic and structural-semantic characteristics of the performative act of request]. URL : http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/bitstream/123456789/8122/1/PhSt_2011_6_23%282%29.pdf. [in Ukr.].

3. Murzin, L. N., Beloglazova, E. A. (1980) O performatyvi predlozheniya s derivatsionnoy tochki zreniya. Semanticheskiye aspekty slova i predlozheniya: Problemy derivatsyi [On the performance of a sentence from a derivational point of view. Semantic Aspects of Word and Sentence: Problems of Derivation]. Perm : Permsk. gos. un-t, pp. 62–71. [in Russ.].

4. Ostin, Dzh. L. (1986) Slovo kak deystviye. Novoye v zarubezhnoy lingvistike: Teoriya rechevykh aktov [Word as action. New in Foreign Linguistics: The Theory of Speech Acts]. Moscow : Progress, 423 p. [in Russ.].

5. Paducheva, E. V. (1994) Vid i vremya performativnogo glagola. Logicheskiy analiz yazyka. Yazyk rechevykh deystviy [Type and tense of the performative verb. Logical analysis of language. The language of speech actions]. Moscow, pp. 86–102. [in Russ.].

6. Popovskiy, A. M., Tertysnyk, V. M. (2010) Mova v dialnosti yurysta [Language in the activity of a lawyer]. *Pravo i suspilstvo*. № 4, pp. 16–22. [in Ukr.].

7. Shevchenko, V. M. (2018) Performatyvni vyslovlennia yak implitsytni movlennievi akty. Karazinski chytannia: Liudyna. Mova. Komunikatsiia [Performative utterances as implicit speech acts. Karazin readings: Man. Language. Communication] : tezy dop. XVII nauk. konf. z mizhnar. uch. (2 liutoho 2018 r.). Kharkiv : Kharkiv. nats. un-t imeni V. N. Karazina, pp. 175–176. [in Ukr.].

8. Tyupa, V. I. (1996) Khudozhestvennost. Diskurs [Artistry. Discourse]. № 2. URL : http://www.nsu.ru/education/virtual/discourse2_23.htm. [in Russ.].

9. Tsaryova, I. V. (2020) Suchasnyi ukrainskyi yurydychnyi tekst: leksyko-deryvatsiyna struktura : monohrafiya. [Modern Ukrainian legal text: lexical-derivational structure]. Dnipro : Lira, 446 p. [in Ukr.].

10. Tsaryov, O. D. (2016) Pidhotovka do profesiynoyi adaptatsiyi maybutnikh pravookhorontsiv u vyshchykh navchalnykh zakladakh MVS Ukrayiny : monohrafiya. [Training for professional adaptation of future law enforcement officers in higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: monograph]. Dnipropetrovsk : DDUVS, 231 p. [in Ukr.].

ABSTRACT

Iryna Tsaryova, Oleksandr Tsaryov. Performative speeches in texts of political genres. The article reveals the features of performative statements in the texts of modern politicians. In the annotated article the author attempts to define the specific features of the political discourse within the frame of general definition of the notion «discourse», as well as to point out some common approaches to political discourse analysis in the process of its formation in Ukraine. The essence of the issue of performativity is revealed, modern approaches to the study of the concept of «performative statements» are considered. Illocutive types of speech acts that are realized by hedged performatives embrace assertives, directives, expressives, commissives, with historical dynamics concerning first of all their frequency. Strategics is characterized as a system of methods of communicative implementation. The essential characteristics of the texts of political discourse are presented. Emphasis is placed on the indicative and predicative process of communication between voters and politicians. It is proved that the specificity of political discourse as a system explains the political text, from which a certain non-explicit meaning can be read. Linguopragmatic features of the utterances with hedged performatives concern illocutive speech acts that are realized therewith. We differentiate the speech acts in the performative sense and speech acts of the performative form that fulfill a metacommunicative function. Metacommunicative performative utterances belong to a phatic illocutive type the essence of which is in the addresser intention to keep up the speech contact with an addressee. The role of lexical innovations in the implementation of strategies of organizing modern political discourse is considered.

Keywords: *inductiveness, communication, performativity, performativity utterances, pragmatics of the text, predicativeness of communication, communication technique.*